

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VOLTAIRE/Tratat despre toleranță / Voltaire ;

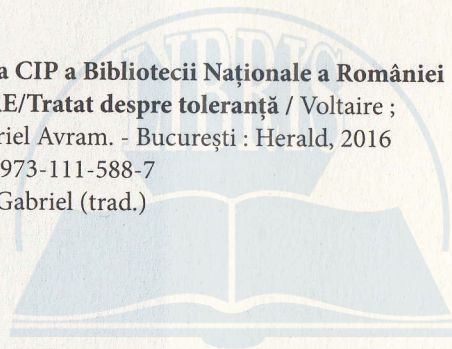
trad.: Gabriel Avram. - București : Herald, 2016

ISBN 978-973-111-588-7

I. Avram, Gabriel (trad.)

17

32

VOLTAIRE

Tratat despre toleranță

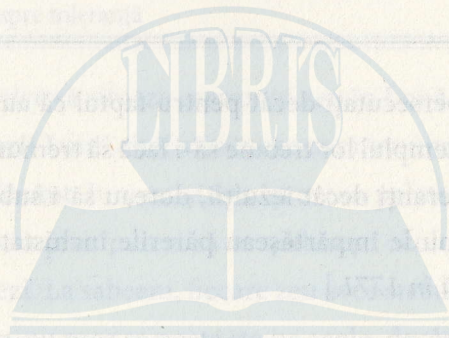
*Prilejuit de moartea lui
Jean Calas*

Traducere din limba franceză și prefață de
GABRIEL AVRAM

Voltaire (1694-1778)

Traité sur la tolérance, 1763

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

Prefață. Voltaire, omul care și-a depășit veacul	5
TRATAT DESPRE TOLERANȚĂ	23
Avertisment pentru cititori	25
I. Istoria prescurtată a morții lui Jean Calas	33
II. Consecințele supliciului lui Jean Calas	45
III. Ideea de Reformă în secolul al XVI-lea	48
IV. Dacă toleranța este periculoasă, și la ce popoare este permisă	52
V. Cum poate fi admisă toleranța?	60
VI. Dacă intoleranța aparține dreptului natural și dreptului uman	64
VII. Dacă intoleranța a fost cunoscută de greci	66
VIII. Despre toleranța la romani	69
IX. Martirii	74
X. Despre pericolul falselor legende și despre persecuții	84
XI. Abuzurile intoleranței	91
XII. Dacă intoleranța era considerată de drept divin în iudaism și dacă a fost pusă în practică întotdeauna	97
XIII. Extrema toleranță a evreilor	106
XIV. Dacă intoleranța a fost propovăduită de Isus Cristos	109
XV. Mărturii împotriva intoleranței	117

XVI.	Dialog între un muribund și un om sănătos	121
XVII.	Scrisoare adresată iezuitului Le Tellier de către un credincios, în data de 6 mai 1714	124
XVIII.	Singurele cazuri în care intoleranța aparține dreptului uman	129
XIX.	Relatarea unei dispute în China	132
XX.	Dacă este folositor ca poporul să creadă în superstiții	135
XXI.	Virtutea valorează mai mult decât știința	139
XXII.	Despre toleranța universală	142
XXIII.	Rugăciune către Dumnezeu	146
XXIV.	Post-scriptum	148
XXV.	Concluzii	154
XXVI.	Ultima pronunțare, făcută în favoarea familiei Calas	159
ANEXĂ		
	Voltaire, apărătorul lui Calas	167
Notele lui Voltaire la <i>Tratat</i>		
		198

EDITURA HERALD

OP.10 - CP.33 Sect. II București
 Tel: 021.319.40.60, 021.319.40.61
 Fax: 021.319.40.59, 021.319.40.60
 Mob: 0744.888.388, 0771.664.320
 website: www.edituraherald.ro
 e-mail: office@edituraherald.ro

și se plâng de prerogativele odioase sau dăunătoare ale clerului. Nu este nicidecum intoleranță să iei în răs pe cei care gândesc prost. Dacă acești oameni care cugetă strâmb ar fi toleranți și cinstiți, ar fi greu să îți bați joc de ei; dacă sunt insolenți și persecutori, atunci să-ți râzi de ei reprezintă un act de dreptate, un serviciu adus umanității, dar niciodată nu poate fi vorba despre intoleranță: a lua în răs un om și a-l persecuta sunt două lucruri cu totul diferite.

S-a mai spus că liber-cugetătorii sunt periculoși pentru că ar forma un fel de sectă; altă năzbâtie absurdă. Aceștia nu pot alcătui nicio sectă, pentru că principiul lor de căpătâi este ca fiecare să fie liber să gândească ce dorește și să exprime orice idei dorește; aceștia se asociază doar împotriva persecutorilor, și nimeni nu îi poate acuza de sectarism pe cei care doresc să apere dreptul cel mai nobil și mai sacru pe care omul l-a primit de la natură.

Capitolul I

ISTORIA PRESCURTATĂ A MORȚII LUI JEAN CALAS

Crima împotriva lui Calas, comisă în Toulouse cu ajutorul justiției, la data de 9 martie 1762, este unul dintre acele evenimente deosebite care merită atenția noastră și a posterității. Uităm iute miile de morți care au pierit în bătăliile fără număr, nu numai pentru că acest lucru reprezintă fatalitatea inevitabilă a războiului, ci pentru că cei care mor din cauza armelor puteau, la rândul lor, să-și omoare dușmanii, și nu și-au dat viața fără să aibă posibilitatea de a se apăra. Acolo unde primejdia și avantajul sunt egale, tulburarea încetează, ba chiar și compasiunea își pierde din greutate; dar când un tată de familie nevinovat ajunge în ghearele erorii, ale pasiunii sau fanatismului, este altceva. Dacă acuzatul nu poate aduce în apărarea sa decât propria virtute; dacă cei de care depinde viața lui nu riscă, în timp ce-l condamnă, decât să se înșele; dacă aceștia îl pot ucide nepedepsiți, atunci strigătul public trebuie să se înalțe, căci fiecare avem a ne teme pentru viața proprie când vedem că nimeni nu este sigur pe viața sa în fața unui tribunal întrunit tocmai pentru a veghea asupra vieții cetățenilor; atunci toate vocile publice trebuie să se unească pentru a cere răzbunare.

În strania afacere de care ne vom ocupa este vorba despre religie, despre sinucidere, despre paricid; este vorba să aflăm dacă o mamă și un tată și-au strangulat fiul pentru a-i fi pe plac Domnului, dacă un tânăr și-a gătit fratele, dacă un prieten și-a sugrumat amicul și dacă judecătorii au a-și reproșa că au trimis la moarte un tată inocent sau că au cruțat o mamă, un frate, un prieten – toți vinovați.

Jean Calas, în vârstă de șazeci și opt de ani, era negustor la Toulouse de mai bine de patruzeci de ani, și era știut de toți cei care l-au cunoscut drept un tată bun. Era protestant, la fel ca soția sa și toți copiii lor, în afară de unul singur, care a abjurat erezia și căruia tatăl îi acorda pensie alimentară. Jean Calas părea îndeajuns de departe de fanatismul absurd care destramă toate legăturile sociale, așa încât a aprobat convertirea fiului său, Louis Calas, la catolicism; de altfel, a ținut în casă, vreme de treizeci de ani, o slujitoare catolică ferventă, care i-a crescut toți copiii.

Unul dintre fiii lui Calas, Marc-Antoniou, era om de litere; trecea drept o fire neliniștită, sumbră și violentă. Acest tânăr care nu a reușit nici în arta negoțului, pentru că nu avea înclinații către așa ceva, nici în avocăție, pentru că îi trebuia un certificat care să-i ateste religia catolică – pe care nu l-a putut obține –, a hotărât să-și ia viața și chiar i-a vorbit despre acest lucru unui prieten; el a luat hotărârea de a se sinucide după ce mai întâi a citit tot ce se poate citi despre sinucidere.

În fine, după ce într-o zi și-a pierdut toți banii la jocul de cărți, și-a dus planul la îndeplinire. Un prieten al familiei și al său, pe nume Lavaisse, în vârstă de nouăsprezece ani, cunoscut pentru candoarea și blândețea moravurilor sale, fiul unui avocat celebru din Toulouse, sosise în ajun în oraș,

venind din Bordeaux¹. A luat cina cu familia Calas; tatăl, mama, Marc-Antoniou, fiul cel mare, și Pierre, mijlociul, au mâncat împreună.

După cină, cei prezenți s-au retras într-un mic salon, iar Marc-Antoniou a dispărut la un moment dat, spunând că-și va petrece restul serii la cafeneaua unde obișnuia să se ducă. Când tânărul Lavaisse a vrut să plece acasă, Pierre l-a condus spre ieșire; coborând scara, l-au găsit jos, lângă magazin, pe Marc-Antoniou doar în cămașă, spânzurat de o ușă. Hainele sale fuseseră împăturite și puse pe tejghea; cămașa nu era șifonată, părul său era bine pieptănat, nu prezenta nicio rană pe trup, nicio zgârietură².

Vom trece peste detaliile anatomice despre care avocații au dat seamă; durerea și disperarea tatălui și a mamei nu se pot descrie în cuvinte; strigătele lor au fost auzite de vecini. Lavaisse și Pierre Calas, copleșiți și ei de durere, au alergat totuși după medici și după oamenii legii. În timp ce alergau să anunțe autoritățile, în timp ce tatăl și mama plângeau și țipau, lumea din Toulouse se și adunase în jurul casei. Poporul era superstițios și violent; îi privea ca pe niște monștri pe acești frați care aveau o altă religie decât el. Să ne amintim că în orașul Toulouse i se mulțumește solemn lui Dumnezeu pentru moartea regelui Henric al III-lea și că aici s-a făcut jurământul de a-l asasina pe cel care l-ar recunoaște drept rege pe marele și bunul rege Henric al IV-lea. De altfel, acest oraș sărbătorește fastuos, în fiecare an, printr-o procesiune și cu mare bucurie, ziua în care a masacrat 4 000 de cetățeni eretici, acum două secole³. În zadar șase edicte ale Consiliului municipal au interzis această odioasă

¹ Este vorba despre Noaptea Sfântului Bartolomeu, 23/24 august 1572. (N. tr.)

sărbătoare, căci cei din Toulouse au continuat să o celebreze, ca pe Florii.

Un fanatic din mulțime a început să strige că Jean Calas și-a spânzurat propriul fiu, pe Marc-Antoniou. Acest strigăt, repetat din gură în gură, a devenit unanim; alții au început să strige că a doua zi defunctul urma să renege religia protestantă și să treacă la catolicism și că familia sa, împreună cu tânărul Lavaisse, l-au ucis din ură față de religia catolică.

După o clipă, întreg orașul era încredințat de acest lucru; toți erau convinși că la protestanți există o cutumă, și anume că părinții trebuie să-și asasineze fiul atunci când acesta dorește să se convertească la altă religie. Spiritele odată dezlănțuite, cu greu pot fi domolite. S-a spus că protestanții din Languedoc s-ar fi reunit în ajun, că ar fi ales în unanimitate un călău din cadrul sectei și că alegerea căzuse pe tânărul Lavaisse, că acest tânăr, în numai douăzeci și patru de ore, primind vestea desemnării sale drept călău, alergase de la Bordeaux la Toulouse pentru a-l ajuta pe Jean Calas, pe soția acestuia și pe fiul Pierre săucidă un prieten, un fiu, un frate.

Domnul David de Beaudriguez, judecătorul principal al orașului¹, stârnit de aceste zvonuri și dorind să se remarce printr-o intervenție promptă, a procedat împotriva regulamentului și ordonanțelor, astfel că familia Calas, Lavaisse și servitoarea catolică au fost întemnițați. S-a procedat la un interogatoriu, la fel de ilegal ca întreaga procedură. S-a mers și mai departe: Marc-Antoniou, fiind un mort calvinist și sinucigându-se, cada-

¹ Funcție care pe vremea aceea le reunea pe cea de funcționar de poliție și de judecător de instrucție. (N. tr.)

vrul său ar fi trebuit să fie pedepsit în mod exemplar^{*}, conform obiceiului, dar a fost înhumat cu mare pompă în biserica Saint-Etienne, în ciuda opoziției preotului, care a protestat împotriva acestei profanări a bisericii și cutumelor.

În ținutul Languedoc există patru confrerii de Penitenți catolici: cea albă, cea albastră, cea gri și cea neagră. Frații poartă un veșmânt lung, cu capișon și cu o mască ce are decupate două găuri pentru ochi; frații au făcut demersuri pe lângă ducele de Fitz-James, comandantul provinciei, pentru a intra în rândurile lor, dar acesta i-a refuzat. Frații din confreria albă i-au organizat un serviciu funerar lui Marc-Antoniou Calas, ca unui martir. Niciodată vreo Biserică nu a organizat o ceremonie mai pompoasă pentru un martir, dar această ceremonie a fost înspăimântătoare. Deasupra unui magnific catafalc a fost înălțat un schelet care era mișcat și care îl întruchipa pe Marc-Antoniou, ținând într-o mână o ramură de palmier, iar în cealaltă, pana cu care trebuia să semneze cererea de abjurare a ereziei, care închipuia de fapt, în acele momente, semnarea actului de condamnare la moarte a tatălui său.

În acele momente, nefericitului care își luase viața nu-i mai lipsea decât canonizarea, căci tot poporul îl privea ca pe un sfânt; unii îl invocau în rugăciunile lor, alții mergeau să se roage la mormântul său, unii îi cereau să facă minuni, alții povesteau despre minunile pe care le-ar fi înfăptuit deja. Un călugăr i-a smuls câțiva dinți din maxilar, pentru a-i păstra ca pe relicve. O credincioasă cam surdă afirma că ar fi auzit dangătul clopo-

^{*} În original, *traîner sur la claie* desemna odinioară o pedeapsă aplicată cadavrelor sinucigașilor sau celor care mureau în urma unui duel ori a condamnării la moarte. (N. tr.)

telor. Un preot apoplectic a pretins că s-a vindecat după ce a luat o poțiune pentru provocarea vomei. S-a întocmit chiar și un proces-verbal cuprinzând relatări despre aceste minuni. Cel care l-a redactat a făcut rost și de o atestare prin care un tânăr din Toulouse ar fi înnebunit pentru că s-ar fi rugat mai multe nopți la mormântul noului sfânt, fără să obțină minunile pentru care implorase.

Câțiva dintre magistrații care l-au judecat pe Jean Calas aparțineau confreriei Penitenților albi și, din acel moment, condamnarea la moarte a lui Jean părea să fie stabilită. Însă ceea ce i-a grăbit sentința a fost apropierea acestei sărbători unice despre care am vorbit mai înainte, pe care cei din Toulouse o celebrează în memoria masacrului celor 4 000 de hughenoti, iar în 1762 se împlineau două sute de ani de la sângerosul eveniment. Întreg orașul se pregătea intens pentru această sărbătoare, fapt ce aprindea și mai tare imaginația ațâțată a poporului; se spunea că eșafodul pe care urmau să fie trași pe roată cei din familia Calas avea să fie cel mai mare ornament al sărbătorii; se spunea că Providența însăși le aducea în dar aceste victime, pentru a fi sacrificate în numele sfintei noastre religii.

Cel puțin douăzeci de persoane au auzit aceste vorbe, ba încă și altele, mult mai violente. Și acest lucru se întâmplă în zilele noastre! Într-un secol în care știința și filosofia au progresat atât de mult! Într-o vreme în care o sută de școli vorbesc despre îmblânzirea moravurilor! Se pare că fanatismul, pe care în ultima vreme izbânda rațiunii l-a înveninat, se zbate cu furie sporită sub călcâiul acesteia.

S-a format apoi un complet de treisprezece judecători care au lucrat zi și noapte pentru a pregăti procesul. Nu exista, de altfel,

nicio probă care să incrimineze familia sinucigașului, dar religia trădată ținea loc de dovezi. Șase dintre judecători au insistat multă vreme să-i condamne pe Jean Calas și pe Lavaisse la tragerea pe roată, iar pe soția lui Calas, la flăcările rugului. Ceilalți șapte judecători, ceva mai moderați, doreau să examineze mai în amănunt cazul. Dezbaterile în instanță au fost lungi și aprinse. Unul dintre judecători, convins de nevinovăția acuzaților și de imposibilitatea existenței crimei, a pledat cu înfocare în favoarea lor; a opus zelul umanității zelului severității; a devenit avocatul public al familiei Calas în toate casele din Toulouse în care strigătele neîncetate ale religiei abuzate cereau capul acestor nefericiți. Un alt judecător, cunoscut în oraș datorită firii sale violente, pleda cu aprindere împotriva familiei Calas, cu tot atâta patimă cu cât primul judecător se străduia să-i apere pe acuzați. În fine, zarva pe care au stârnit-o cei doi a fost atât de mare, încât au fost siliți să se recuze amândoi și s-au retras la țară. Dar, din nefericire, judecătorul favorabil familiei Calas a avut delicatețea să persiste în a se recuza, pe când celălalt a revenit asupra deciziei și a început să-și reitereze acuzațiile; chiar el a fost cel care a impus condamnarea la tragerea pe roată a lui Calas, căci au fost opt voturi contra cinci, unul din cei șase judecători „favorabili”, în urma presiunilor la care a fost supus, a trecut de partea celor care cereau condamnarea. Se pare că, atunci când e vorba despre un paricid și despre condamnarea unui tată, sentința trebuia să fie unanimă, căci dovezile unei asemenea crime³ trebuie să fie clare pentru toată lumea; cea mai mică îndoială într-un caz de asemenea anvergură ar face să tremure un judecător care urmează să semneze o condamnare la moarte.